

"TISU ilmiy tadqiqotlari xabarnomasi" ilmiy-uslubiy jurnali

<https://lib.tisu.uz>
ISSN 0000-0000

Отамуродов Шавкат Нусратиллаевич,
Термиз иқтисодиёт ва сервис университети ўқув ишлари бўйича проректори, иқтисодиёт фанлари доктори
E-mail: shavkat_otamurodov@tues.uz;

Фармонова Мафтуна Норпўлат қизи,
Термиз давлат университети ўқитувчиси
E-mail: farmonovam8@gmail.com

ХУДУД ИҚТИСОДИЁТИНИНГ БАРҚАРОР РИВОЖЛАНИШИДА САНОАТ КОРХОНАЛАРИНИНГ ЎРНИ

Аннотация. Мақолада Ўзбекистон жанубий минтақаси (Қашқадарё ва Сурхондарё вилояти) sanoat тармоғининг ривожланиш ҳолати, амалга оширилган таркибий ўзгаришлар, ривожланиш тенденциялари ва истиқболлари таҳлил қилинган. Таҳлил натижалари асосида минтақа тармоғида мавжуд муаммолар аниқланган ва уларни бартараф этиш йўллари тақлиф этилган.

Калит сўзлар: иқтисодий барқарорлик, sanoat сиёсати, худудий ривожланиш, диверсификация

РОЛЬ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСТОЙЧИВОМ РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ РЕГИОНОВ

Аннотация. В статье анализируется состояние развития промышленного сектора южного региона Узбекистана (Кашкадарьинская и Сурхандарьинская области), структурные изменения в отрасли региона, тенденции и перспективы её развития. По результатам анализа выявлены существующие проблемы в в промышленной отрасли региона и предложены пути их устранения.

Ключевые слова: экономическая стабильность, промышленная политика, региональное развитие, диверсификация.

THE ROLE OF INDUSTRIAL ENTERPRISES IN THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGIONAL ECONOMY

Annotation. The article analyzes the state of development of the industrial sector of the southern region of Uzbekistan (Kashkadarya and Surkhandarya regions), structural changes in the region's industry, trends and prospects for its development. Based on the results of the analysis, the existing problems in the industrial sector of the region were identified and ways to eliminate them were proposed.

Key words: economic stability, industrial policy, regional development, diversification.

Кириш.

Ҳар қандай мамлакатнинг иқтисодий ва ижтимоий барқарор-лигини таъминланишда ундаги иқтисодий тузилманинг самарадорлиги муҳим ўрин тутаети. Жамият эволюцияси давомида иқтисодий тизимлар шаклан ва таркибан ўзгариб мамлакатлар иқтисодий тараққиётини таъминлаган. Дунё мамлакатларининг барчасида ҳам трансформацион жараёнлар бир хил кечмади. Айрим худудларда sanoat инқилоби натижасида индустриаллаштирилиш жараёнлари нисбатан олдинроқ бошланиши эвазига аграр жамиятни ўрнига индустриал (sanoatлашган) жамиятнинг шаклланишига олиб келди.

XVIII – асрнинг иккинчи яримида Буюк Британияда бошланган sanoat инқилоби дастлаб Европа мамлакатларида sanoatнинг ривожланишига олиб келди. Ушбу мамлакатлардаги sanoat инқилоби нафақат ишлаб чиқаришда машиналардан оммавий фойдаланишнинг бошланишига, балки, жамият тузил-

масининг ўзгаришларга олиб келди. Бунинг натижасида меҳнат унумдорлигининг кескин ўсиши, урбанизация жараёнларининг тезла-шиши, жадал иқтисодий ўсиш ва аҳоли турмуш даражасининг ошиши таъминланди.

Шу сабабли асрлар давомида жаҳон иқтисодиётида, айниқса саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш соҳасида мазкур мамлакатлар ҳукмрон бўлиб келишди. XX-асрнинг иккинчи яримида кўплаб мамлакатлар ўз иқтисодиётининг барқарор ривожланишини таъминлашда саноат тармоғи корхоналарини ривожлантиришга қара-тилган иқтисодий сиёсатни амалга оширдилар. Айрим мамлакатларда амалга оширилган самарали саноат сиёсати натижасида жаҳон иқтисодиёти харитасида янги индустриал мамлакатлар пайдо бўлди. Хусусан, Осиёда – Ҳонконг (ХХР), Корея Республикаси, Сингапур, Тайвань, Америка қитъасида – Мексика, Бразилия ва Аргентина каби мамлакатлар 1960-1990 йиллар давомида қолоқ аграр мамлакатдан ривожланган индустриал мамлакатларга айланишга мувоффақ бўлишди.

Кейинги йилларда саноатни ривожлантириш эвазига иқтисодий барқарорликка эришган мамлакатлар сони сезиларли ортди. XX -XXI асрлар бошидаги жаҳон иқтисодиётида илгари маълум бўлмаган янги ҳодиса ва тенденцияларни вужудга келмоқда. Рақамли технологияларнинг ривожланиши иқтисодиётнинг барча тармоқларда, шу жумладан саноатда ҳам рақамли трансформацияни амалга оширишни талаб этади.

Мамлакатимизда ҳам амалга оширилаётган ислохотларда иқтисодиёт таркибида саноат тармоғини ривожлантиришга катта эътибор берилмоқда.

Жаҳон иқтисодиётининг глобаллашуви ва унинг янги технологик риво-

✕ Фармонинг 22- мақсадида саноат маҳсулотларининг ЯИМдаги улушини 1,4 баробарга ошириш назарда тутилган

жланишга ўтиш жараёни халқаро саноат маҳсулотлари бозорларида рақобатнинг кучайишига олиб келмоқда. Маҳаллий саноат корхоналари жаҳон бозорларида рақобатбардошлигини таъминлашда илм-фан ва инновациялар соҳасида етакчи мамлакатлар қаторидан ўрин олиш, жаҳон бозорида рақобатбардошликка эришиш, тармоқда мавжуд муаммоларнинг янги ечимларини излаб топиш, шунингдек глобаллашув туфайли юзага келаётган иқтисодий ҳавфсизлик масалалар ечимини топиш лозим. Сўнгги йилларда мамлакатимизда саноат тармоғининг ривожлантиришга алоҳида эътибор берилмоқда. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январидagi ПФ-60-сонли “2022 — 2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги Фармонинг 22- мақсадида саноат маҳсулотларининг ЯИМдаги улушини 1,4 баробарга ошириш назарда тутилган. Шунингдек, мазкур ҳужжатда қурилиш материаллари, тўқимачилик ва электротехника саноати маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмини 2 баробарга ошириш, чарм-пойабзал маҳсулотларини ҳажмини 3 баробарга кўпайтириш

мақсадлари белгиланган [1]. Бундан ташқари маҳаллий саноат тармоқлари экспорт салоҳиятини янада ривожлантириш, унинг таркибида тайёр ва ярим тайёр маҳсулотлар ҳажмини 3,3 баравар кўпайтириш вазифалари белгиланган. Ушбу мақсадларга эришиш учун мамлакатимиз ҳудудларда саноат тармоғини ривожланиш бўйича салоҳиятини баҳолаш, ривожланишидаги муаммоларни аниқлаш ва уларни бартараф этишнинг илмий асосланган чора-тадбирларини ишлаб чиқиш лозим.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили.

Мамлакат иқтисодиёти таркибининг иқтисодий барқарорлигига таъсири масаласи кўплаб иқтисодчи олимларнинг илмий тадқиқотлари марказида турган. АҚШ иқтисодчи олими С.Кузнец ўз тадқиқотларида мамлакатларнинг иқтисодий ўсишида технологик тараққиётнинг муҳим-лигини қайд этган. Яъни технологик тараққиёт қўшилган қиймати юқори ва рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқариши имконини бериши орқали мамлакат иқтисодий тараққиётини таъминлайди [2]. Кўпчилик иқтисодчи олимлар технологик тараққиёт таъминлашда давлатнинг самарали саноат сиёсати муҳимлигини қайд этишади. Масалан, Ф. Агион ва бошқа тадқиқотчилар Хитойдаги йирик ва ўрта корхоналарга оид ун йиллик (1998-2007) маълумотларни таҳлил қилиб мамлакатдаги рақобатбардош саноат тармоқ ва корхоналарни ривожлантиришга қаратилган саноат сиёсати мамлакат иқтисодий ривожланишида ижобий натижа берганлигини аниқлашганлар. Уларнинг фикрича, саноат сиёсатининг самарадорлиги кўп жиҳатдан истиқболда рақобатбардош бўлиши мумкин

бўлган корхона ва тармоқларни аниқлашга боғлиқ [3]. Х. Чанг ўз тадқиқотида мамлакатлар саноат сиёсатининг тарихини таҳлил этиш асосида жаҳон иқтисодиётида ривожланган мамлакатлар рақобат-бардошлигининг сабабларини аниқлашга ҳаракат қилган [4]. А.Гамбарделла саноат тармоқларида инновациялар жорий этига қаратилган сиёсатнинг корхоналар ишлаб чиқариш самарадорлиги ва рақобатбардошлигига таъсири баҳолага [5]. Н. Холматов мамлакатимизда саноат сиёсатининг институционал муаммоларини тадқиқ этган. Унинг фикрича, саноат сиёсати корхоналарнинг ташқи бозорларда рақобатбардошлигини таъминлашга қаратилиши мақсадга мувофиқ [6]. Яъни, ички бозор сифими йирик саноат корхоналарининг ривожланиши имконини бермайди. Албатта, ишлаб чиқаришга инновацияларни жорий этиш ва янги маҳсулот яратишда йирик саноат корхоналарнинг имконияти кенгроқ бўлади. Ушбу нуқтаи-назардан ёндашганда саноат тармоғини ривожлантириш ва инновацион маҳсулот ишлаб чиқаришни таъминлашда йирик корхоналар ривожланиши учун шароит яратиш лозим. А.Бўрхонов тадқиқотида мамлакатимиздаги саноат корхоналарининг рентабеллигини ошириш масалалари тадқиқ этилган [7]. М. Олимов саноат ишлаб чиқаришини ривожлантириш орқали мамлакатимиз иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш масалаларини ўрганган [8]. Бундан ташқари айрим тадқиқотлар мамлакатимиз саноат маҳсулотлари экспортни ривожлантириш йўналишлари [9], ва саноатининг

✕
**мамлакатимизнинг
10,7 фоиз янги ички
маҳсулоти ушбу ҳудудда
яратилади**

ривожланишга ташқи бозор конъюнктура-сида ўзгаришларни аниқлашга қаратилган [10]. Шу билан бирга юқоридаги тадқиқот ишларида саноат сиёсатини амалга оширишнинг ҳудудий хусусиятлари ўрганилмаган. У.Шукуров саноатнинг Қашқадарё вилояти иқтисодиётида ўрни таҳлил қилган, шу билан бирга саноатнинг ривожланишига таъсир этувчи омиллар мазкур тадқиқот доирасида ўрганилмаган [11]. Н.Баходиров тўқимачилик саноати корхоналарининг самарадорлигига таъсир этувчи омилларни таҳлил қилган, аммо, ушбу тадқиқот фақат Фарғона вилояти тўқимачилик саноати корхоналарини қамраб олган [12]. Ўз навбатида саноат сиёсатининг амалга оширишда мамлакат ҳар бир ҳудуднинг салоҳияти ва иқтисодий имкониятлари ҳисобга олиниши ҳамда саноат корхоналарининг ривожланишига таъсир этувчи омилларни аниқлаш муҳим. Айнан ушбу маълумотлар асосида ҳар бир ҳудуд учун мос келадиган саноат корхоналарини ривожлантиришнинг самарали дастурларлари ишлаб чиқиш мумкин бўлади.

Тадқиқот методологияси.

Ушбу мақола доирасидаги тадқиқот жараёнида мавзуга оид статистик маълумотлар ва назарияларни ўрганишда мантиқий фикрлаш, илмий мушоҳада, тизимли ёндашув, шунингдек, таҳлил ва синтез усулларидан фойдаланилди. Тадқиқотда Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси ва бошқа давлат идораларининг очик маълумотлари статистик маълумотларидан фойдаланилди. Мазкур маълумотлар қиёсий таҳлил қилиниб, саноат сиёсати ва унинг самарадорлигини ошириш масалалари таҳлил қилинди. Бундан ташқари саноат сиёсати ва унинг асосий йўналишлари мавзусига оид назарий адабиётлар, эмпирик тадқиқотлар муҳим жиҳатлари таҳлили асосида тегишли хулосалар шакллантирилди.

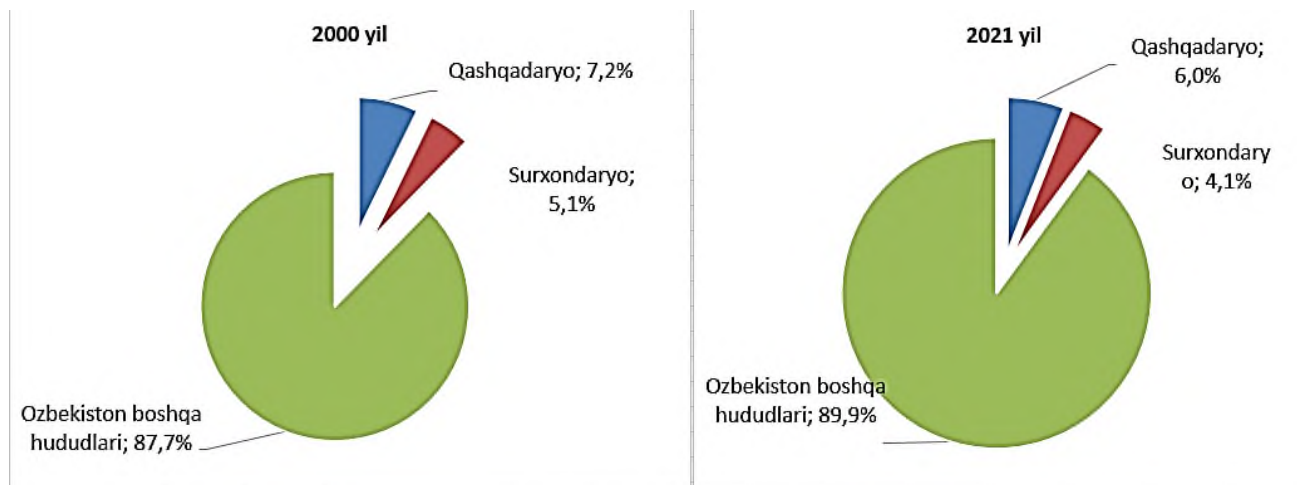

2000 йилда мамлакатимизда яратилган ялпи ҳудудий маҳсулотнинг 7,2 фоизи Қашқадарёга ва 5,1 фоизи Сурхондарё вилоятларига тўғри келган

Таҳлил ва натижалар.

Ўзбекистон жанубий минтақаси Сурхондарё ва Қашқадарё вилоятлардан иборат бўлиб, умумий майдони 48,7 минг кв. км. ташкил этади, мамлакатимизнинг 10,7 фоиз ялпи ички маҳсулоти ушбу ҳудудда яратилади. Сўнги йиллар давомида минтақа ЯҲМ барқарор ўсиб, унинг таркибида сезиларли ўзгаришлар руй берди. Хусусан, минтақа номинал ЯҲМи 2012-2021 йиллар давомида 4,3 баробар, (Сурхондарё - 4,7, Қашқадарё - 4 баробар) ўсди [13]. Сурхондарё вилоятида ЯҲМ ўсиш суръатлари Қашқадарё вилоятига нисбатан юқори бўлиши натижасида ушбу даврда мавжуд тафовут сезиларли даражада қисқарган. Шу билан бирга Қашқадарё вилоятининг ялпи ҳудудий маҳсулоти ҳажми сезиларли даражада юқорилиги сақланиб қолиб, 2021 йилда минтақа ялпи ҳудудий маҳсулотининг 59,3 фоизи айнан ушбу вилоятда ишлаб чиқарилади (2012 йилда - 62,8%).

Шу билан бирга, сўнги йилларда минтақанинг мамлакат ялпи ички маҳсулоти шаклланишидаги улуши камайди. Хусусан, 2000 йилда мамлакатимизда яратилган ялпи ҳудудий маҳсулотнинг 7,2 фоизи Қашқадарёга ва 5,1 фоизи Сурхондарё вилоятларига тўғри келган бўлса, 2021 йилга келиб уларнинг ҳиссаси мувофиқ равишда 6,0 фоиз ва 4,1 фоизни ташкил этди (1-расм). Яъни, минтақанинг мамлакат ЯҲМдаги улуши 12,3 фоиздан 10,1 фоизгача тушди. Бу эса, минтақадаги иқтисодий ўсиш суръатлари мамлакатимизнинг бошқа ҳудудларига нисбатан паст бўлганлигидан далолат беради.

1-расм Мамлакат ЯХМ шаклланишида Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятларининг ўрни (2000 ва 2021 йиллар)³

Шу билан бирга, қайд этиш лозимки, ЯХМ шаклланишида турли вилоятларнинг ҳиссаларининг паса-йиши мамлакатимизнинг аксарият ҳудудларида кузатилди. Аксинча, Тошкент шаҳри (12,2 фоиздан-16,6 фоизгача), Навоий вилояти (4,5 фоиздан-8,1 фоизгача) ҳудудларнинг ЯХМ шаклланишидаги улушлари сезиларли даражада ўсди. Ушбу таҳлиллар кўрсатиб турибдики, мамлакатимизда ушбу даврда ЯХМ шаклланишида вилоятлар ўртасида тафовутлар кучайиб борган, ҳозирги кунга келиб атиги иккита маъмурий ҳудудда ялпи ҳудудий маҳсулотнинг 24,7 фоизи шакланмоқда [13].

Мазкур тафовут ҳудудлараро аҳоли доромадлари ва турмуш даражасидаги тафовутларни вужудга келтиради. Ўз навбатида, саноат тармоғининг ҳудудлараро ривожланишидаги фарқларнинг ҳам ушбу тафовут кучайишида маълум даражала ҳиссаси бор.

Сўнгги йилларда минтақа ЯХМ шаклланишида сезиларли таркибий ўзгаришлар амалга оширилди, шу билан бирга, ҳудуд ЯХМи шаклланишида қишлоқ хўжалиги етакчилиги сақланиб қолмоқда. 2021 йилда ялпи ҳудудий маҳсулотнинг асосий қисми қишлоқ хўжалигида яратилди (Қашқадарёда - 41,1 %, Сурхондарё вилоятида 47,9%). Ўз навбатида саноатнинг ялпи ҳудудий маҳсулотдаги улуши Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятларида мувофиқ равишда 18,0 % ва 7,4% ни ташкил этди (2-расм). Бундан ташқари, 2017-2021 йиллар давомида Қашқадарё вилоятида саноатнинг ЯХМдаги улуши сезиларли камайган (24,5 фоиздан 18 фоизга), Сурхондарё вилоятида аксинча ўсган (6,4 фоиздан 7,4 гача).

2-расм Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятларида ЯХМ таркиби⁴

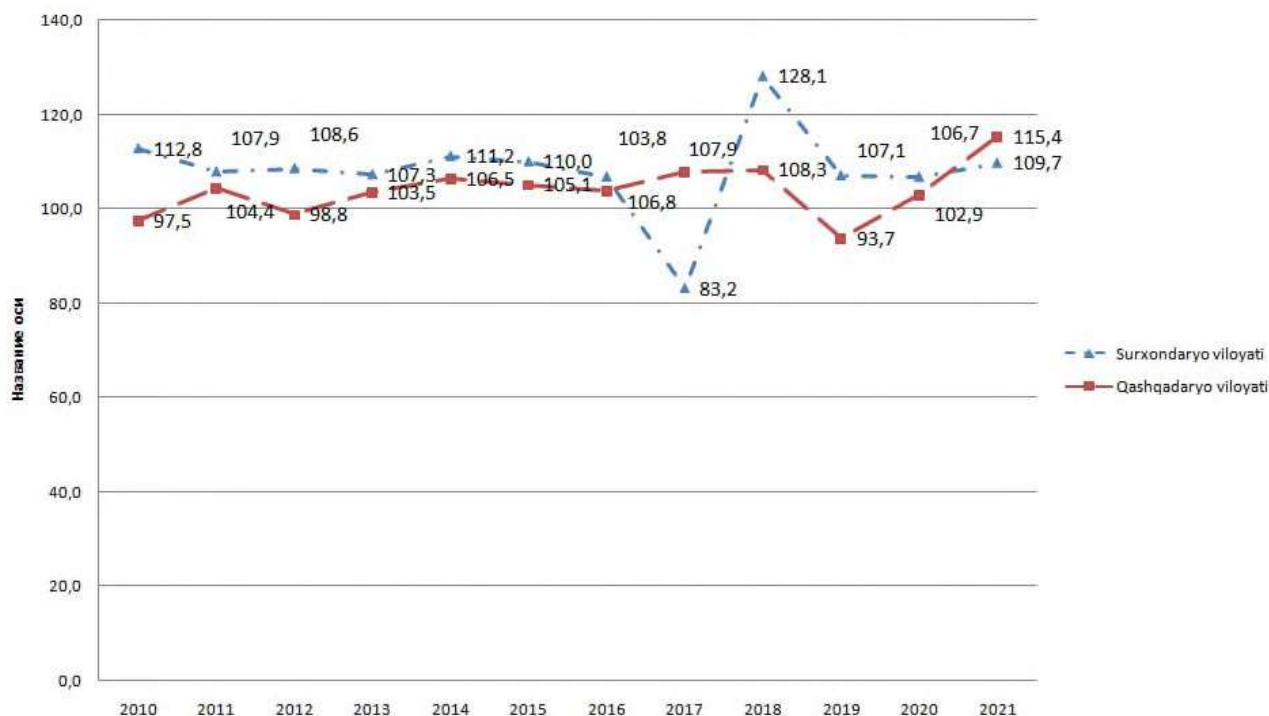
2019 йилларда, Сурхондарё вилоятида эса 2018 йил сезиларли қисқарганлигини кўришимиз мумкин

Шу билан бирга, мазкур ҳудудда саноат ҳам юқори суръатлар билан ривожланганлигини қайд этиш лозим. Аммо саноат тармоғининг ўсиш суръатлари бошқа тармоқлар ўсишига нисбатан паст бўлганлиги сабабли ялпи ҳудудий маҳсулотда унинг улуши ошишига олиб келмаган.

Бундан ташқари, ушбу вилоятларда саноат ишлаб чиқаришининг ўсиш динамикаси ҳам барқарор эмас. Ўсиш суръатларининг ҳажми йиллар бўйича сезиларли фарқланади, масалан, Қашқадарёда саноат ишлаб чиқариш ҳажмининг энг юқори ўсиши 2021 йил қайд этилган (115,4%), Сурхондарёда эса 2018 йилда (128,1%). Шу билан бирга, Қашқадарё вилоятида саноат ишлаб

чиқариш ҳажми 2010, 2012 ва 2019 йилларда, Сурхондарё вилоятида эса 2018 йил сезиларли қисқарганлигини кўришимиз мумкин (3-расм).

Аммо, қайд этиш лозимки, вилоятларда саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмининг ўзгариши туманлар кесимида фарқланади. Масалан, 2017 йилда Сурхондарё вилоятида саноат ишлаб чиқариш ҳажми 16,8 фоизга қисқарган, аммо вилоятдаги 14 та туман ва шаҳарлардан олтитасида (Термиз ш., Термиз, Олтинсой, Жарқўрғон, Шерабод ва Сариосиё туманлари) саноат ишлаб чиқариш ҳажми ўсган. Шу каби тенденцияни Қашқадарё вилояти мисолида ҳам кузатишимиз мумкин. 2019 йилда Қашқадарё вилоятида саноат ишлаб чиқариш ҳажми 2018 йилга нисбатан 6,3 фоизга қисқарган, шу билан бирга вилоятдаги 14 та туман ва шаҳарлардан тўққизтасида саноат ишлаб чиқариши ўсган. Вилоятда саноат ишлаб чиқариш ҳажми Касби,

3- расм Сурхондарё ва Қашқадарё вилоятида саноат ишлаб чиқариш ҳажми⁵

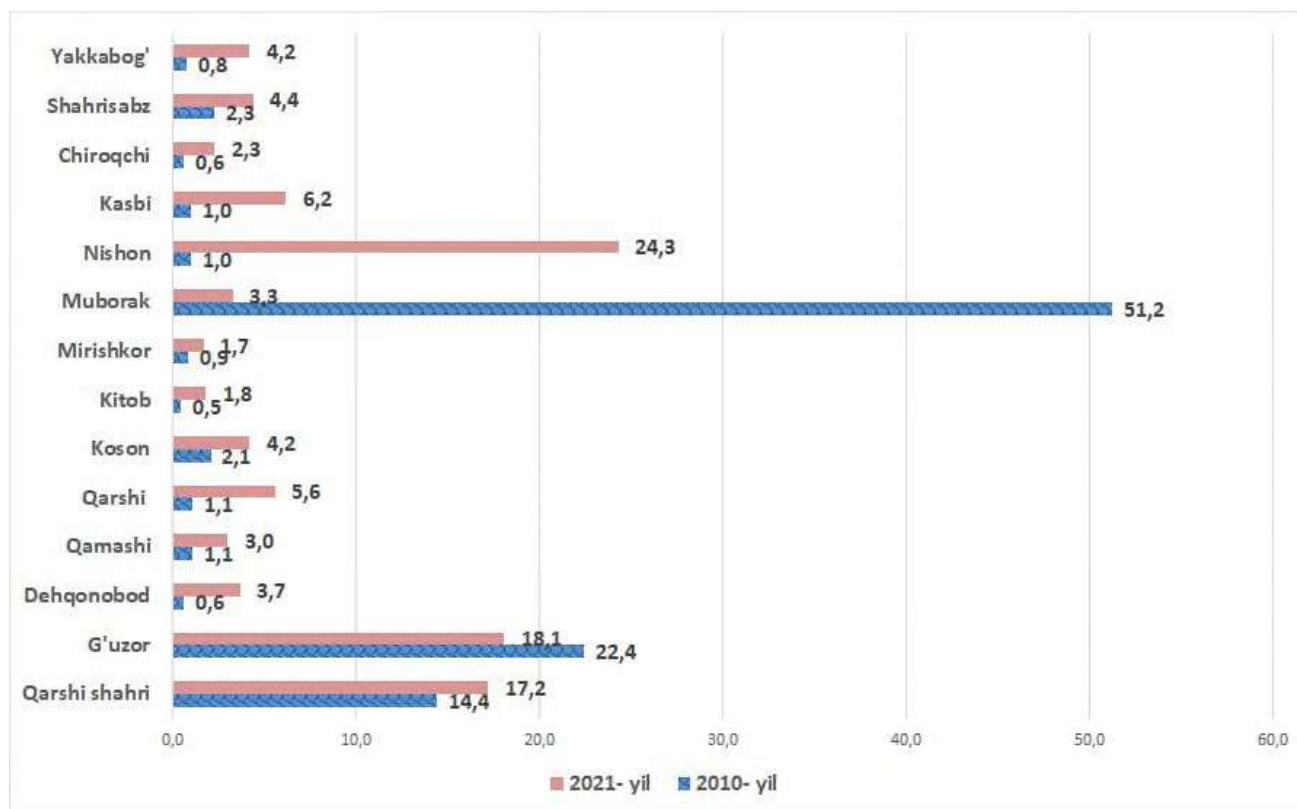
Қамаши, Муборак ва Косон туманларида сезиларли даражада камайган. Ушбу маълумотлар ҳудудларда саноат ишлаб чиқариш салоҳияти тўлиқ фойдаланилмаётганлиги, туманлар кесимида ишлаб чиқариш диверсификацияси соҳасида муаммолар мавжудлиги ҳамда амалдаги саноатни ривожлантириш сиёсати ҳудудларнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олмаганлигидан далолат беради.

Жанубий минтақадаги саноат тармоғи ривожланишининг туман ва шаҳарлар кесимидаги таҳлили саноат ривожланиши даражасининг вилоят туманлари бўйича сезиларли тафовутлар мавжудлигини кўрсатади.

Масалан, 2021 йилда Қашқадарё вилоятида саноат маҳсулотлари асосан 3 та туманда, Нишон, Ғўзор туманлари ва Қарши шаҳрида ишлаб чиқарилган, ушбу ҳудудларга вилоят саноат ишлаб чиқаришининг 59,6 фоизи тўғри келади (4-расм).

Қашқадарё вилоятида саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш 8,8 баробар ўсган

2010-2021 йиллар давомида Муборак туманининг вилоят саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмидаги улуши 51,2 фоиздан 3,3 фоизга тушганлигини кўришимиз мумкин. Ушбу ҳолат бир томондан вилоятнинг айрим туманларида саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришининг ўсиши билан изоҳланади. Нишон туманида ушбу даврда - 88,1 баробар, Деҳқонобод туманида 25,2 баробар, Касби туманида 22,9 баробар Яққабғ туманида 20,4 баробар ўсган. Иккинчи томондан, ушбу

4-расм. Қашқадарё вилояти саноат ишлаб чиқаришида туманларнинг улуши 2010 ва 2021 йиллар (жамига нисбатан фоизда)⁶

даврдa Муборак туманида саноат ишлаб чиқариш ҳажми беш баробар қисқарганлиги билан изоҳланади.

Сурхондарё вилоятида саноат ишлаб чиқаришининг туманлар кесимидаги таҳлили ҳам туманлар ўртасида ушбу кўрсаткич бўйича сезиларли тафовутлар мавжудлигини кўрсатади. 2021 йилда вилоятнинг бешта ҳудудида (Термиз ш., Жарқўрғон, Сарисиё, Шўрчи ва Шерабод туманлари) саноат маҳсулотларининг 61,8 фоизи ишлаб чиқарилган.

Ушбу даврда Термиз шаҳри ва Сарисиё туманларида саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришдаги улуши сезиларли ўсган бўлса, Денов, Жарқўрғон ва Шўрчи туманларида эса, аксинча, унинг улуши сезиларли пасайган (5-расм).

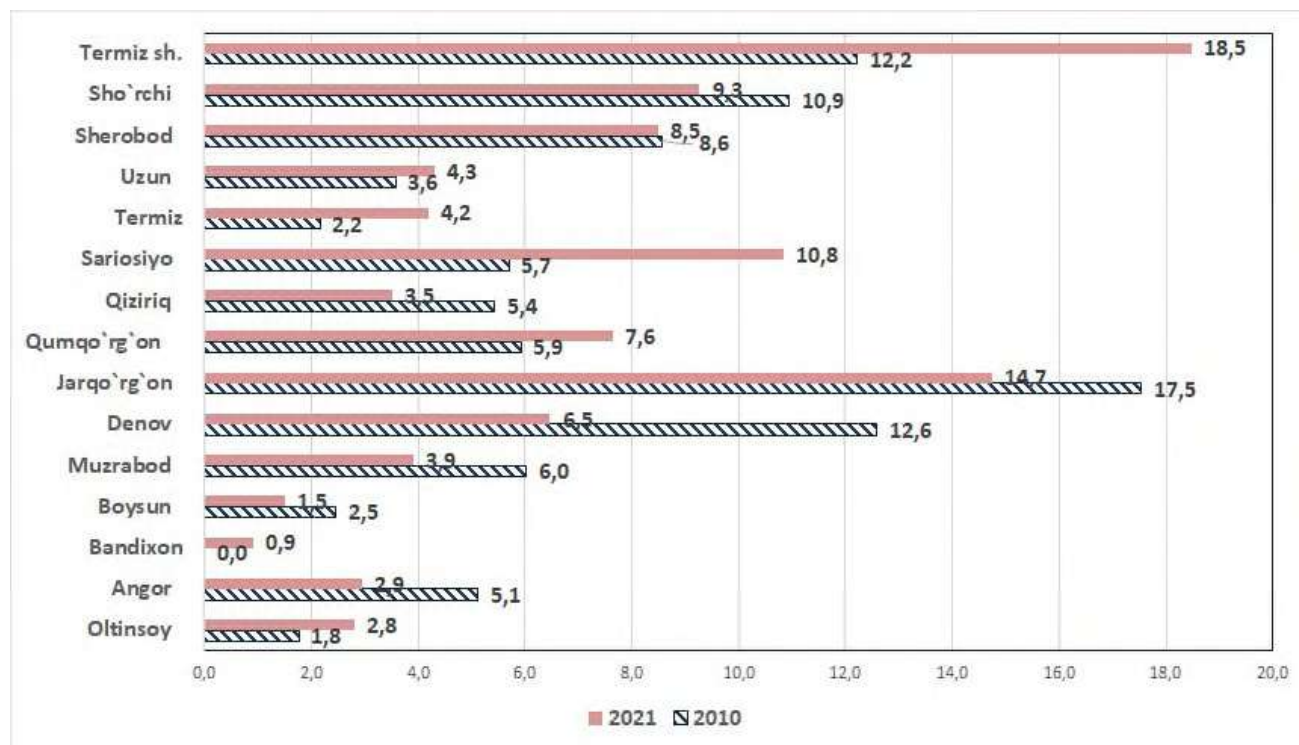
2010 йилда ушбу туманларга вилоят саноат ишлаб чиқаришининг 41,1 фоизи тўғри келган бўлса, 2021 уларнинг улуши 30,5 фоизи ташкил этган.

Шу билан бирга Қашқадарё вилоятидан фарқлироқ мазкур туманларнинг вилоят саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришдаги улушининг қисқариши саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмининг камайиши ҳисобидан эмас, ишлаб чиқариш ҳажмининг ўсиш суръатларининг бошқа туманларга нисбатан пастроқ бўлиши натижасида рўй берган. Хусусан, ушбу даврда вилоятда саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш 8,8 баробар ўсган бўлса, Денов, Жарқўрғон ва Шўрчи туманларида мувофиқ равишда 4,5, 7,4 ва 7,5 баробар ўсган.

×

Тўқимачилик саноатида яратилган маҳсулотларнинг асосий қисмини калава иш ташкил этади

—

5-расм. Сурхондарё вилояти саноат ишлаб чиқаришида туманларнинг улуши 2010 ва 2021 йиллар (жамига нисбатан фоизда)⁷

⁷ Сурхондарё ва Қашқадарё вилоятлари статистика бошқармалари маълумотлари асосида муаллифлар томонидан тузилди

Юқорида келтирилган маълумотлар жанубий минтақа ҳудудларида саноат ишлаб чиқариш ҳажми бўйича сезиларли тафовутлар мавжудлигини кўрсатади. Бу бир томондан, ушбу ҳудудларнинг ихтисослашувидаги фарқланиш натижаси бўлса, иккинчи томондан, ҳудудлар салоҳиятидан фойдаланиш имкониятлари тўлиқ реализация этилмаганлигидан далолат беради.

Тадқиқотимизда жанубий минтақада саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш таркиби ҳам таҳлил этилди.

Қашқадарё вилоятида 2010-2021 йиллар давомида тоғ-қон саноати ишлаб чиқариш ҳажми 40 фоизга қисқариб, вилоят саноат ишлаб чиқариш ҳажмида улуши 70,7 фоиздан 11,1 фоизгача тушган. Электр энергия ишлаб чиқариш эса аксинча, 25,5 баробар ўсиб вилоят саноат маҳсулотларидаги улуши 3,5 фоиздан 23,4 фоизгача етган. Вилоятда ишлаб чиқариш саноати ривожланишида ҳам ижобий натижаларга эришилган, мазкур саноат тармоқлари 9,7 баробар ўсиб уларнинг саноат маҳсулотларидаги улуши 25,5 фоиздан 84,6 фоизга етган. Ишлаб чиқариш саноати тармоқлари таркибида тўқимачилик, кимё ва озиқ-овқат саноатлари етакчилик қилади. Мазкур саноат корхоналарига вилоятда ишлаб чиқариш саноати томонидан яратилган маҳсулотларининг 45,2 фоизи тўғри келади. Сўнги йилларда вилоятда кимё саноати жадал суръатлар билан ривожланган, 2010-2021 йилларда ушбу тармоқ ишлаб чиқариш ҳажми 25,3 баробар ўсиб, ишлаб чиқариш тармоқлари маҳсулотлардаги улуши 3,4 фоиздан 30,6 фоизга етган. Тўқимачилик саноатида яратилган маҳсулотларнинг асосий қисмини калава ип ташкил этади.

Сурхондарё вилоятида Қашқадарё вилоятидан фарқлироқ саноат маҳсулотлари таркибида ишлаб чиқариш

киритилган 80 та лойиҳа бўйича 144,8 млрд. сўмлик маҳсулотлар ишлаб чиқарилди

саноат тармоқларининг улуши юқори бўлиб, тадқиқот даврида ушбу тармоқларда ишлаб чиқариш 8,9 баробар ўсиб вилоятдаги улуши 89,4 фоизга етган. Ўз навбатида электр энергия ишлаб чиқариш корхона-ларининг саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришда улуши 7,5 фоиздан 5,4 фоизгача тушган. Вилоятда тоғ-қон саноатининг саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришида улуши 3,7 фоиз ташкил этади. Вилоятда мавжуд ер ости ресурсларини қазиб олиш билан шуғулланувчи корхоналар сони кўпайиб, улар ишлаб чиқарган маҳсулот ҳажми 6,4 баробар ошган. Аммо, шу билан бирга вилоятда катта ер ости ресурслар захиралари мавжудлигини ҳисобга олсак мазкур саноат тармоқларининг ривожланиш имкониятлари тўлиқ фойдаланилмаётганлиги тўғрисида хулоса қилишимиз мумкин.

Қайта ишлаш саноат тармоқлари таркибида тўқимачилик, озиқ-овқат саноати муҳим ўрин тутаяди. Ушбу соҳа саноат корхоналарида вилоятда қайта ишлаш саноат тармоқларида ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг 64,5 фоизи яратилади. Шунингдек, саноат маҳсулотлари таркибида бошқа нometалл минерал маҳсулотлари ишлаб чиқариш, нефть ва коксни қайта ишлаш маҳсулотлари ва кийим маҳсулотлари ишлаб чиқариш салмоқли ҳиссага эга.

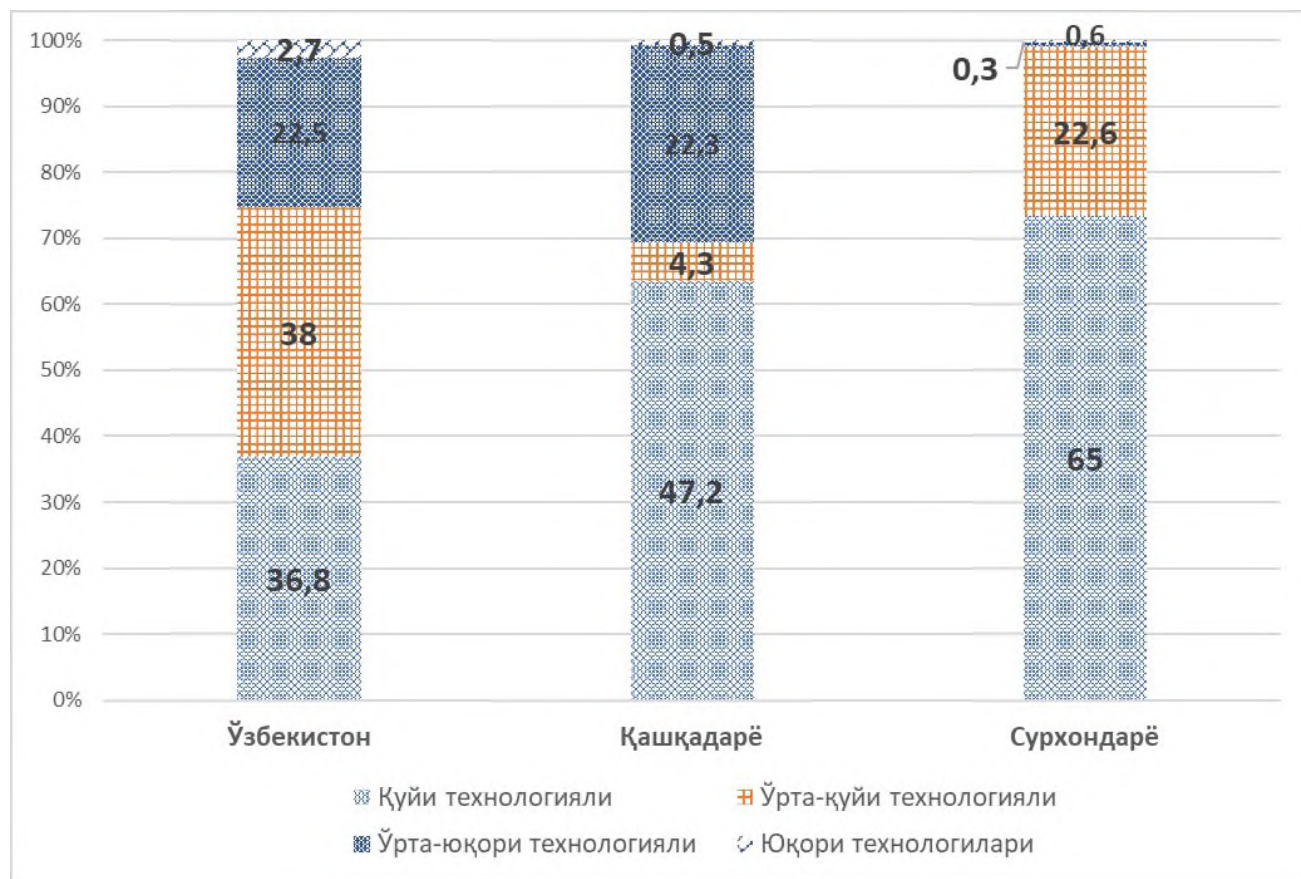
Озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқариш таркибида вино, ароқ маҳсулотлари ва пиво 1,9 % (2020- йил январь-декабрь ойларида 3,4 %)ни ташкил этди. Ҳудудлар кесимида истеъмол маҳсулотлари ишлаб чиқарилишининг вилоят бўйича энг юқори улуши Термиз шаҳрига тўғри келиб 19,5

% ни, Шўрчи тумани 14,0 % ни, Денов тумани 12,9 % ни ташкил этди. Шунингдек, истеъмол маҳсулотлари ишлаб чиқарилишининг ўсиш суръатида вилоят ўсиш суръати (110,1 %) даражасидан юқори кўрсаткич Бандихон (183,9 %), Олтинсой (136,0 %), Сариосиё (134,1 %), Узун (128,3 %), Шўрчи (125,1 %), Музработ (125,0 %), Жарқўрғон (123,2 %) ҳамда Ангор (121,2 %) туманларида қайд этилди

2021 йилда Қашқадарё вилоятида кичик тадбиркорлик субъектлари томонидан 4922,7 млрд. сўмлик саноат маҳсулоти ишлаб чиқарилиб, унинг умумий ишлаб чиқариш ҳажмидаги улуши 26,3 % ни ташкил этди. Ҳудудлар кесимида кичик бизнеснинг саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришдаги энг юқори улуши Китоб туманида (жами саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришдаги улуши 98,7 %), Шаҳрисабз (84,0 %), Яккабоғ (80,7 %), Чироқчи (79,5 %), туманларида ва Шаҳрисабз шаҳрида (77,6 %) кузатилди.

Вилоятда саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг юқори ўсиш суръатларига эришишда тайёр маҳсулотлар, бутловчи қисмлар ва материаллар ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш Дастурининг амалга оширилиши ҳам ўз таъсирини кўрсатди. Мазкур дастур доирасида киритилган 80 та лойиҳа бўйича 1144,8 млрд. сўмлик маҳсулотлар ишлаб чиқарилди. Маҳаллийлаштириш дастури доирасида ишлаб чиқарилган маҳсулотлардан 6,6 млн. АҚШ доллари миқдорида экспорт қилинди.

Минтақада ишлаб чиқарадиган саноат таркибида юқори технологияли тармоқнинг улуши 1 фоизга ҳам етмайди (Сурхондарё- 0,3%, Қашқадарё – 0,5%) ва мамлакатимиз бўйича бу кўрсаткичдан нисбатан паст (6-расм).

6-расм Саноат маҳсулотларининг технологик даражаси бўйича таркиби⁸

Минтақадаги саноат корхоналар-нинг асосий қисми қуйи технологияли саноат корхоналарини ташкил этади. Ушбу корхоналарнинг саноат маҳсулотлари ишлаб чиқаришдаги улуши Сурхондарё вилоятида 65 фоизни, Қашқадарё вилоятида эса 47,2 фоизни ташкил этади.

Ушбу маълумотлардан кўришиб турибдики, Сурхондарё вилоятида саноат маҳсулотларнинг асосий қисми қуйи ва ўрта қуйи технологиялари корхоналар томонидан ишлаб чиқилади, Қашқадарё вилоятида ўрта юқори технологияли корхоналарнинг улуши мамлакатимиз бўйича ўртача кўрсаткичга мос келиб 22,3 фоизни ташкил этади. Аммо, шу билан 50 фоиздан зиёд саноат маҳсулотлари қуйи ва ўрта қуйи технологияли корхоналар томонидан яратилади.

✕

**Қашқадарё
вилоятида ўрта
юқори технологияли
корхоналарнинг улуши
мамлакатимиз бўйича
ўртача кўрсаткичга
мос келиб 22,3 фоизни
ташкил этади**

Хулоса ва таклифлар.

Мавзу доирасида тадқиқотимиз кўрсатишича мамлакатимиз жанубий ҳудудида саноат ишлаб чиқариши сезиларли даражада ўсган, кўплаб янги турдаги саноат маҳсулот турлари ишлаб чиқарилиши йўлга қуйилган. Шу билан бирга ҳудуддаги саноат корхоналари ривожланишида маълум муммолар мавжудлигини кўришимиз мумкин.

1. Ҳудуд саноат ишлаб чиқариш ҳажмининг ўсишининг барқарор-сизлиги. тадқиқот даврида саноат ишлаб чиқариш ҳажмининг ўсишида йиллар кесимида сезиларли тебранишлар мавжудлиги, ҳудудий саноатга ички ва айниқса, ташқи бозор конъюнктураси ўзгаришларининг таъсири юқорилigidан далолат беради.

2. Ҳудуд ЯҲМ шаклланишида саноатнинг улуши юқори эмас, ҳудуднинг ялпи ҳудудий маҳсулоти шаклланишида қишлоқ хўжалиги муҳим ўрин тутмоқда. Сурхондарё вилоятида саноатнинг улуши бироз ўсган, Қашқадарё вилоятида эса аксинча, сўнгги даврда саноатнинг ялпи ҳудудий маҳсулотнинг шаклланишидаги ҳиссаси сезиларли камайган. Бу эса, ўз навбатида минтақада саноатни ривожлантириш салоҳиятидан самарали фойдаланилмаётганлигидан далолат беради.

3. Саноат маҳсулотларнинг технологик даражаси бўйича таркибининг таҳлили кўрсатишича минтақада саноат маҳсулотларининг асосий қисми қуйи ва ўрта-қуйи технологик маҳсулотлардан иборат. Яъни қўшилган қиймати юқори бўлган маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи саноат корхоналарининг сони кам. Бу эса, саноат маҳсулотларнинг ЯҲМ шаклланишида салмоқининг ошишига ва тармоқнинг қўшимча иш ўрини яратишдаги аҳамиятининг ўсишига имкониятини чеклайди.

× Диверсификация жараёни минтақа саноат таркибини ташқи бозордаги конъюнктуравий ўзгаришларни ҳисобга олган ҳолда амалга ошириши лозим

Назаримизда саноат тармогининг минтақа иқтисодий барқарорлигини таъминлашда аҳамиятини ошириш мақсадида ҳудудий саноат сиёсатининг қуйидаги соҳаларни қамраб олиши мақсадга мувофиқ.

Ҳудуддаги саноат ишлаб чиқаришини барқарорлигини таъминлашда тармоқ ишлаб чиқаришини диверсификацияси мўҳим ўрин тутди. Диверсификация жараёни минтақа саноат таркибини ташқи бозордаги конъюнктуравий ўзгаришларни ҳисобга олган ҳолда амалга ошириши лозим. Шу билан бирга, саноат маҳсулотлари таркибида қўшилган қиймати юқори ва технологик жиҳатдан мураккаб турдаги маҳсулотларни ишлаб чиқаришга шароит яратишга эътибор бериш мақсадга мувофиқ.

Саноат сиёсати қўплаб бошқа иқтисодий сиёсатлар билан, жумладан, таркибий сиёсат, инвестиция сиёсати, ташқи савдо сиёсати, бюджет-солиқ сиёсати ва бошқа иқтисодий сиёсатлар уйғунлашган ҳолда амалга оширилган тақдирдагина самара беради. Шу сабабли ҳудуд саноат ишлаб чиқаришини таъминлашда барча макро-иқтисодий сиёсат дастакларидан иборат комплекс чора-тадбирлар ишлаб чиқиш ва амалга ошириш лозимдир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йилнинг 28 январидagi ПФ-60-сонли "2022 – 2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида"ги Фармони
2. Довбенко М.В. Современные экономические теории в трудах нобелиантов: учебное пособие : [по специальностям: 080100 "Экономика", 080200 "Менеджмент"] М.: Академия естествознания, 2011, 305 стр.
3. Aghion P. et al. Industrial policy and competition // American economic journal: macroeconomics. - 2015. - Т.7. - №. 4. - С.1-32.
4. Chang H. J. Kicking away the ladder: development strategy in historical perspective. - anthem Press, 2002.
5. Gambardella A., McGahan A. M. Business-model innovation: General purpose technologies and their implications for industry structure //Long range planning. - 2010. - Т.43. - №. 2-3. - С. 262-271.
6. Холматов Н. Давлат саноат сиёсатини амалга оширишнинг институционал муаммолари //Экономика и финансы (Ўзбекистан). - 2018. - №.11. - С. 2-8.
7. Burkhanov A. Саноат корхоналарининг рентабеллигини ошириш йўллари //Архив научных исследований. - 2020. - №. 21.
8. Олимов М.К. Саноат ишлаб чиқаришини ривожлантириш орқали мамлакат ва унинг ҳудудлари иқтисодий хавфсизлигини таъминлашнинг ўзига хос жиҳатлари. Иқтисодиёт ва таълим. -2022. -максус сон. 274-280 бетлар
9. Отамуродов, Ш. (2022). Перспективы развития экспорта промышленной продукции Узбекистана. Экономика и образование, 23(6), 383-389.
10. Farmonova M.N. Industrial development in Uzbekistan. Journal of intellectual property and human rights -2022, Volume 01/ Issue12, PP.23-31.
11. Шукуров У. Қашқадарё вилояти иқтисодиётида саноат комплексининг ҳиссаси //Иқтисодиёт ва таълим. - 2022. - Т. 23. - №. 4. - С. 256-262.
12. Баходиров Н. Тўқимачилик саноати корхоналарининг ишлаб чиқариш самардорлигига таъсир қилувчи омиллар таҳлили //Иқтисодиёт ва таълим. - 2022. - Т. 23. - №. 6. - С. 378-383.
13. Ўзбекистон Республикаси давлат статистика қўмитаси расми вебсайти очиқ маълумотлари (www.stat.uz)
14. Сурхондарё вилояти статистика бошқармаси очиқ маълумотлари (<https://surxonstat.uz/>)
15. Қашқадарё вилояти статистика бошқармаси очиқ маълумотлари (<https://qashstat.uz/>)